

ועל כן הכהנים שגם גופם במדרגת נשמה, ע"כ כולה כליל ואין בה קמיצה. ובוזה יובן טעמו של ר' שמעון, דסבירא ליה מנחת חוטא של כהנים נקמצת והקומץ קרב לעצמו והשיריים קריבין לעצמן — דמאחר שהוא חטא חטא שוגג זה מתיחס לגוף ולא לנשמה, שוב אי אפשר שיהיה גופו עוד במדרגת נשמה, ודי שזה קרב לעצמו וזה קרב לעצמו. ורבנן סברי דמכל-מקום מאחר שאין נפטל מהכהונה, ואפילו כהן גדול שסרח מלקין ומחזירין אותו ואין למעלתו השתנות, על כן אין בו קמיצה כלל'. (שם משמואל — צו)

דף קא

מצות חליצה

'אמר רב יהודה: מצות חליצה — קוראה, וקורא, וחולצת, ורוקקת, וקוראה' — זו לשונו של מהר"ם מרוטנברג בתשובותיו (שעו):
'קוראה' — כמו אשה שרוצה להקים זרע למת, ומקוננת לפני הדיינים אליו, ואל יהי בעלה כמת בלי זכר.
והוא אומר 'לא חפצתי לקחתה' — אם יהיה כמת איני חושש.
אז תחלוץ רגלו, להיות לו סימן שעבשיו יתאבל על אחיו, כיון שאין רוצה להקים לו שם, הרי הוא כמת ובטל מן העולם.
ואחר כך רוקקת, להודיע לכל שלא בשביל יופיו רצתה להנשא לו, אך בשביל להקים לו זרע לבעלה, שהרי כרוק נחשב בעיניה.
ואמרה 'כבה יעשה', והולך יחף כמנהג אבל, על שלא רצה להקים שם לאחיו. ואז יעשו לו בושת ויקראו לו חלוץ הנעל שלש פעמים'. עד כאן לשונו.

פירש בה"ג מפני מה חולצת נעלו, שכך אמר הקב"ה למשה, אמור ליבם שלא רצה ליבם: רשע, בגופך היית יכול לקיים ומאנת לפיכך תחלוץ מנעליך כאבל וכמנודה שדרכן להיות יחפים. וגם מטיפה סרוחה שבגופך היית יכול לקיים לאחיו זרע, לכך וירקה בפניו טיפה סרוחה. (מובא באוצר הגאונים — יבמות קו, ע"ש, ובלבוש הלכות חליצה).

טעם היבום, כי היה מנהג קדום קודם מתן תורה, והשאירתו התורה. וציותה לעשות החליצה מפני שהמעשים ההם היו מגונים במנהגי הזמנים ההם, ואולי יברח מן הגנות ההוא וייבם. (עפ"י מורה הנבוכים ח"ג מט)

וטעם החליצה, כי כל זמן שהיבם רוצה ליבם הנה הוא מקיים זרע לאחיו ונראה כאילו אחיו חי, וכשאינו מיבם ואינו מקיים זרע לאחיו, נראה שאחיו מת וצריך הוא שיתאבל עליו, ולכך היבמה תחלוץ המנעל שהוא סימן אבלות כאילו מתאבל על אחיו המת...
וטעם החליצה שאמר וחליצה נעלו — כי כשאין היבם רוצה ליבם הלא נחשב לו לאכזריות, שהרי אינו רוצה בתועלת נפש אחיו, והדין ראוי בזה שתחלוץ לו היבמה נעלו מעל רגלו לסימן שהוא מסתלק ונשמט מן האחזה, וזהו לשון 'וחליצה' — מלשון חליץ מהם, ולשון 'נעלו' — כי הוא נועל דלת בפני נפש אחיו המת. אמר 'מעל רגלו' לפי שהרגל היא סיבת ההליכה, וכן זה סיבה שהלך נפש אחיו למשפחה אחרת. (מרבנו בחיי — דברים כה, ט)

המנעל מרמוז על כבוד האדם וכוח הרצון שבו. (וזאת התעודה בישראל לקיים כל דבר: 'ושלף איש נעלו' וגו', שהיה כמו שמוסר לו כל כבוד אנושותו לערבות שיקיים דברו. וגם הראה שהוא בעל רצון שלא ימנעהו שום דבר מלקיים דברו).
 והנה מצות היבום שהתורה ציוותה לעבור על אחת ממצוות ה' אשר לא תעשנה, איסור אשת אח, בשביל הקמת שם המת.
 ואשר ימאן לקחת את יבמתו, ולא יבין אשר התורה עשתה זאת נגד חוקותיה, ונמצא שאינו בעל רצון, לכן תחלוץ היבמה מנעליו, להראות שהוא אינו ראוי לילך במנעלים. (תמצית מדברי המלבי"ם. מובא ביאמה של מלכות' (בכרך) עמ' 36).

'סבורים בדרך כלל שהחליצה היא ביטוי של נזיפה ובוז, שהאלמנה מטיחה כלפי היבם המואס בה. אולם כל רוח המצוה איננה מאפשרת את התפיסה הזאת, שהרי החליצה היא מצוה לא פחות מהיבום, וחכמים דנו בשאלה אם מצות יבום קודמת או מצות חליצה קודמת. ובמקרים מסוימים המצוה היא לחלוץ דוקא ולא לייבם. במקרים אלה מקיים החולץ את רצון ה' לא פחות מהמייבם במקרים אחרים. ואי אפשר שהתורה תעניש אותו ותשים אותו לבז על שצית ומלא את חובתו.

אף אין הוא סביל במעשה החליצה, אלא הוא 'חולץ ליבמתו'; הוא, ברצונו החפשי, מביא את האלמנה לחלוץ את נעלו, להטיל רוק על הארץ, ולומר 'ככה יעשה' וכו'.
 על ידי כך הוא מבטא שלא מחוסר רצון לגמול חסד עם אחיו המת, ולא מתוך אדישות כלפי בית אחיו הוא נמנע מלשאת את אלמנתו. האח שאיננו מוכן לבנות את בית אחיו, הוא עצמו ראוי להיות 'מחוסר נעל' — נטול מעמד והתקדמות. וראוי היה שיהיה לבז וביתו ייקרא 'בית חלוץ הנעל' — ביתו של מחוסר המעמד וההתקדמות.
 זו היא אפוא משמעות מעשה החליצה: הוא בא לנקות את היבם לעיני הרבים ולהסיר מעליו כל חשד של חוסר אהבה ואחווה, והוא מבטא את הרוח של גמילות חסד ואחווה פעילה, שהיא שורש הקשר שבין משפחות ישראל. (פירוש רש"ר הירש — סוף תצא. על לשון 'חולץ' — ע' שו"ת רשב"א ח"ד רצד).

'חלק הבנים הוא המשך לחלק אביהם (ע' מש"כ בזה בכרך ב, עמ' 217). המת בלי בנים לכאורה חלקו נשאר בלי המשך. אבל התורה הקדושה גילתה שעל ידי מצות יבום אפשר שתבוא לעולם נשמה שגם היא המשך לחלק המת. אף ששייכות הנפטר לבן היבם היא רחוקה יותר משייכות האב לבנו, מכל מקום גילתה תורה שכל שייכות קלה למטה, אם היא שייכות פנימית, אפשר לה לשמש המשך לחלקו של הנפטר, כי זכות המצוה שנעשית מחמתו עומדת לו. (עיין מה שכתוב בכרך זה במאמר 'איך מביא הבן את אביו לעוה"ב').
 וענין החליצה הוא שמביישים ליבם הממאן ליבם, והוא כעין עונש, וגם בדרך זו אפשר שתהיה זכות לנפטר והמשך לחלקו, כי ידוע שכשם שיש גילוי על ידי בחירה טובה כך יש גילוי על גבי החוטא, בעונשו. (עיין כרך ג: 'רצונו ית' מתקיים על כל פנים, ובכרך זה: 'האנוכיות, הבחירה, העיבור והגלגול'). ובכן גזרה חכמתו ית' שעל כל פנים החלק לא יאבד וזכות הגילוי המתגלה בסיבת הנפטר תעמוד לו ותמציא לו ההשגחה המשך לחלקו, אפילו על ידי שייכות קלושה מאד, לבלתי ידח ממנו נדח'. (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 266)

ואל ישעה בדברי שקר לאמר כי החליצה תביא לידי מיתה, כי דברים אלו הם דברי מינות,

כי מצוות התורה מביאות לחיים נצחיים ולידי טובות עולם הזה' (מתוך 'חוט המשולש' (תשב"ץ ח"ד) טור א סי' מ).
 — נראה מזה שהיה אז מאמר המוני שהחליצה תביא לידי מיתה, רחמנא ליצלן. ולא נודע מאין בא השיבוש הזה. (גליוני הש"ס לר"י ענגיל)

דף קב

'אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל — שומעין לו, בסנדל — אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל' —

'ירצו לומר, שאין להוסיף ולא לגרוע במצוה על דרך נבואה בשום פנים. וכן אם יעיד הנביא שהקב"ה אמר אליו שהדין במצוה פלונית כך וכי סברת פלוני אמת — יהרג הנביא ההוא, שהוא נביא שקר, כמו שיסדנו, שאין תורה נתונה אחרי הנביא הראשון ואין להוסיף ואין לגרוע, כמו שנאמר לא בשמים היא. ולא הרשנו הקב"ה ללמוד מן הנביאים אלא מן החכמים אנשי הסברות והדעות. לא אמר ובאת אל הנביא אשר יהיה בימים ההם רק ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם. וכבר הפליגו החכמים לדבר בענין זה מאד והוא האמת. (מתוך הקדמת הרמב"ם לפרוש המשנה. ע"ע במובא בזבחים סב ובחולין קכד).

'ועצמתין יחליץ' — אמר רבי אלעזר: זו מעולה שבברכות. ואמר רבא — זרוזי גרמי'.
 — 'פירוש, שכאשר האדם חזק וזריז, דבר זה הוא היסוד ועיקר לכל הברכות. כי כאשר חזק וזריז בעצמו, הוא בריה שלימה, ואז הוא מוכן לקבל הכל... ולפיכך דבר זה מעולה שבברכות, והוא יסוד הכל. והבן זה מאוד מאוד'. (הידושי אגדות — מהר"ל מפראג)

— 'ועונותיו של האדם הם על עצמותיו, כמו שכתוב (יחזקאל לב): ותהי עונותם על עצמותם. וכל עבירה יש לה צרוף אותיות, וכשעבר איזה עבירה, אזי נחקק צרוף רע על עצמותיו... ונחקק הצרוף הזה על עצמותיו ונוקם בו (=העוון עצמו), כמו שכתוב: עונותיכם הטו אלה, וכתוב תמותת רשע רעה. ועל ידי וידוי דברים יוצא מעצמותיו האותיות החקוקים עליהם, ונעשה מהם הדיבור של הוידוי, כי הדיבור יוצא מעצמותיו, כמו שכתוב (שם לה) כל עצמותי תאמרנה'. (ליקוטי מוהר"ן ח"א ד, ה)

— 'וכשאדם עובר עבירה חס ושלום, אז העבירה והעוון נחקק על עצמותיו, כמו שכתוב ותהי עונותם על עצמותם. ואי אפשר לו לצאת מזה כי אם על ידי התורה... כי צריך האדם להתיגע בתורה ולהמית עצמו עליה'... (שם קא)

(ויש להמליץ לשון 'ועצמתין יחליץ' — לחולצן מן העונות, דמשמע הכי ומשמע הכי, כדברי הגמרא. וענין 'מעולה שבברכות' י"ל עפ"י הכתוב אין שלום בעצמי מפני חטאתי, וע"י הסרת החטא בא השלום בעצמי — שלום פנימי בגוף ובנפש — שהוא, השלום, הכלי שמחזיק ברכה (סוף עוקצין), וכל הברכות כולן כלולות בו — ויק"ר ט, ט).